

МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ

У статті аналізуються основні аспекти та умови оцінки політичного ризику з метою оптимізації цього політичного явища.

Ключові слова: політичний ризик, стабільність, соціально-політичний розвиток, економічні зміни, ефективність.

В статье анализируются основные аспекты и условия оценки политического риска с целью оптимизации данного политического явления.

Ключевые слова: политический риск, стабильность, социально-политическое развитие, экономические изменения, эффективность.

In the article basic aspects and terms of estimation of political risk are analysed with the purpose of optimization of this political phenomenon.

Key words: political risk, stability, socio-political development, economic changes, efficiency.

Швидкість змін у політиці, соціальній сфері, економіці підвищує ймовірність непередбачених подій і спірність та альтернативність прийнятих рішень, тобто підсилює політичний ризик. Оцінка й управління ним дозволяють передбачати події, заздалегідь приймати відповідні заходи й уникати катаклізмів. Це свідчить про актуальність та своєчасність звернення до тематики оптимізації політичного ризику.

На сучасному етапі розвитку політичної науки дослідженнями політичного ризику займаються як приватні компанії, так і окремі інститути, які щорічно публікують дані по різних країнах світу. Загалом, завдання досліджень політичного ризику полягає в тому, щоб знизити гостроту невизначеності, передбачити можливі негативні та позитивні наслідки її розвитку. Сучасні методи дозволяють кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення мети, відхилення від неї чи невдачі. Під час проведення аналізу політичний ризик виводиться зі стабільності та спрямованості політики уряду даної країни. Але сьогодні існує безліч проявів політичних ризиків, реальність яких вимагає додаткових досліджень та розробки нових методів їх оптимізації. Тому *метою цієї статті* є дослідження методів оцінки та оптимізації політичних ризиків. Для досягнення цієї мети слід вирішити такі завдання:

- проаналізувати головні підходи щодо розуміння політичного ризику в сучасній політичній науці;
- охарактеризувати основні класифікації та модифікації політичних ризиків;
- визначити методи оцінки політичних ризиків;
- окреслити шляхи оптимізації політичних ризиків.

Об'єктом статті є соціально-політичні зміни сучасного політичного процесу. Предметом – шляхи оптимізації політичного ризику як фактора соціально-політичних змін.

Для вирішення вказаних завдань було використано сукупність таких методів, як статистичний, метод

аналізу та синтезу, структурно-функціональний; застосовано також соціологічний та економічний підходи.

Політичний ризик сьогодні розуміється як непереборний елемент будь-якого політичного процесу. Він породжується невизначеністю політичного середовища і характеризується особливим типом взаємозв'язку об'єктивної політичної ситуації та діяльності суб'єкта в ній. Під невизначеністю в цьому випадку розуміється відсутність чітких формальних процедур, які є загально-прийнятими методами ведення справ.

На сучасному етапі політичний ризик обумовлюється безліччю факторів невизначеності, викликаних, у першу чергу, недостатньою раціональністю політики, складністю і просторістю цієї галузі. Умовно їх можна поділити на:

– інформаційні, до яких належать відсутність чіткої та повної інформації про всі поточні політичні процеси, недостатність аналізу політичної ситуації в цілому, неадекватне реагування влади на неї, відсутність чіткого підрахунку ресурсів, нерозумінням та ігноруванням інтересів інших учасників політичних дій і т. д.;

– соціальні, викликані нестабільністю, агресивністю і радикалізмом проведеного політичного курсу, діяльністю окремих політичних інститутів, низькою підтримкою населення проведеної політики, політичними, етнічними та іншими конфліктами, безробіттям, важким економічним становищем, наявністю невирішених соціальних проблем;

– персональні, пов'язані з особистістю політика, нестійкістю його поведінки, схильністю до автономії без урахування колективного характеру політичних дій, підвищеною схильністю до ризику;

– правові, коли політичний ризик виникає внаслідок правового і морального нігілізму, невиконання прийнятих умов політичних взаємодій і комунікацій, порушення вимог закону і норм угод, які мають морально-політичний характер;

– економічні, коли причиною політичного ризику можуть стати: відсутність необхідних грошових ресурсів для проведення тих чи інших реформ, відсутність розвинутої та стабільної економічної інфраструктури, неліквідність державних акцій підприємств, відсутність чіткої економічної програми, відсутність прямих інвестицій до країни, невизначена валютно-кредитна політика і т. д.

– випадкові, коли одним із джерел політичного ризику виступає безпосередня випадковість політики, яка веде до появи непередбачених і небажаних подій.

Політичний ризик природним чином виникає в умовах плюралізму, політичної конкуренції, змагальності та боротьби. Виходячи з цього визначення, можна вивести такі характерні ознаки політичного ризику:

1. Універсальність цього виду ризиків проявляється, перш за все, в тому, що він присутній при політичних рішеннях будь-якого рівня, починаючи з революційних перетворень всього суспільства і закінчуючи голосуванням окремого виборця.

2. Політичний ризик є колективним, тому що обумовлений не стільки індивідуальними якостями політиків та технологіями влади, скільки груповими політичними інтересами.

3. Ієрархічність політичного ризику проявляється на рівні наслідків, викликаних прийняттям тих чи інших рішень. У зв'язку з цим, виділяють наступну ієрархію політичних ризиків: мегаризики або ризики на глобальному рівні, регіональні ризики, ризик в окремих країнах або районах.

4. Політичний ризик є вкрай суб'єктивним, тому що залежить не тільки від об'єктивних обставин середовища, в якому він формується, але й від суб'єктивного сприйняття та інтерпретації отриманої інформації або подій.

5. Даний вид ризику може виступати як самостійний фактор політики або бути елементом інших видів ризику – соціального, комерційного, інвестиційного, екологічного і т. д. У цьому виявляється багатоплановість політичного ризику.

При вивченні політичного ризику необхідно враховувати, що в соціально-політичному середовищі він проявляється неявно. Одними з головних симптомів політичного ризику можна назвати рівень суспільних заворушень, стабільність / нестабільність уряду, політичний плюралізм, ступінь етнічних і релігійних протиріч, стиль мислення осіб, що приймають рішення в політиці, роль примусу при утриманні влади, вплив ззовні, спадкоємність, антиконституціональні дії та соціальні конфлікти.

Можна виділити два типи політичного ризику залежно від можливого охоплення суб'єктів міжнародних економічних відносин: загальний та галузевий ризик. Загальний ризик стосується усіх зарубіжних суб'єктів підприємницької діяльності, що оперують на певному національному ринку, а галузевий – тільки певної галузі (сфери діяльності). Загальний та галузевий ризики можуть бути зумовлені як суспільними, так і урядовими чинниками, які, у свою чергу, поділяються на внутрішні (зумовлені внутрішньою політикою уряду) та зовнішні (зумовлені зовнішніми, міжнародними умовами та процесами) чинники [5, с. 16].

Для визначення рівня політичного ризику використовуються такі методи: аналіз дій держави в минулому – цей метод ґрунтується на дослідженні стереотипів політичної поведінки уряду, які зумовлені соціально-культурними та історичними чинниками розвитку країни; аналіз міркувань експертів – у ролі експертів можуть виступати співробітники самої фірми, які, як правило, часто відвідують країну і спілкуються з представниками уряду, бізнесу, політичним діячами; професійні експерти, які працюють в урядових установах або міжнародних організаціях.

Якщо розглядати політичний ризик у більш широкому контексті, то можна виокремити такі підходи до його визначення:

– політичний ризик як ситуація можливої небезпеки або невдачі політичної діяльності;

– політичний ризик як діяльність політичних акторів, що здійснюється в надії на вдалий результат;

– політичний ризик як імовірність помилки (або успіху) того чи іншого вибору під час прийняття політичного рішення в ситуації з кількома альтернативами. Це синтетичний підхід, який поєднує два попередніх розуміння політичного ризику.

У явищі політичного ризику можна виокремити такі основні елементи:

– можливість відхилення від припустимої політичної мети, заради якої здійснюється обрана альтернатива політичного рішення;

– імовірність отримання бажаного результату політичної діяльності;

– невпевненість у досягненні поставленої політичної мети;

– можливість настання несприятливих наслідків (матеріальний або фізичний збиток, захворювання, смерть тощо) при здійсненні тих чи інших політичних дій в умовах невизначеності для суб'єкта політичної діяльності, який іде на ризик;

– матеріальні, екологічні, морально-ідеологічні та інші втрати, пов'язані із здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи;

– очікування небезпеки, невдачі внаслідок вибору альтернативи та її реалізації.

Ситуація політичного ризику має кілька модифікацій:

– суб'єкт політичної діяльності здійснює вибір з кількох альтернатив, має в розпорядженні об'єктивні ймовірності отримання можливого результату, які ґрунтуються, наприклад, на проведених статистичних дослідженнях;

– імовірності настання очікуваного результату можуть бути отримані лише на основі суб'єктивних оцінок, тобто суб'єкт політичної діяльності має справу з суб'єктивними ймовірностями;

– суб'єкт політичної діяльності у процесі вибору та реалізації альтернативи опановує як об'єктивними, так і суб'єктивними ймовірностями [2, с. 42].

У сучасних умовах оцінка ризику є теоретичною базою для прийняття рішень у політиці та економіці. Для подолання невизначеності, з якою зустрічаються інвестори в зарубіжній країні, проводиться аналіз ризику країни / country risk /, який визначає імовірність

того, що суверенна держава чи незалежні кредитори в певній країні не будуть мати можливості або бажання виконати свої зобов'язання щодо іноземних кредиторів і/або інвесторів [6, с. 109].

Слід зазначити, що політична подія не обов'язково несе ризик для бізнесу, але може також означати нові можливості. Тому слід вести мову про політичний ризик, як про невизначеність середовища, в якому діють всі неринкові сили. Це означає, що при прогнозуванні політичного ризику необхідно враховувати не тільки негативні зміни, але також і позитивні, які представляють додаткові можливості для бізнесу, при цьому у фінансовому аналізі базовий ризик є нейтральним, що передбачає як позитивні, так і негативні відхилення.

Тому слід також виділити макро- та мікроризики, залежно від рівня економічних суб'єктів, на який вони поширюються. Макроризик асоціюється з імовірністю політичних подій, що відбуваються на всіх іноземних суб'єктах у країні розміщення. До мікроризиків відносяться ризики, специфічні для галузі, фірми або навіть окремого проекту.

Класифікація політичних ризиків проводиться на основі поділу подій, викликаних або діями урядових структур у ході проведення певної державної політики, або силами, що знаходяться поза контролем уряду. На цій основі в науці виділяються екстра-легальний і легально-урядовий ризики. Екстра-легальний ризик означає будь-яку подію, джерело якого знаходиться поза існуючими легітимними структурами країни: тероризм, саботаж, військовий переворот, революція. Легально-урядовий ризик є прямим продуктом поточного політичного процесу і включає такі події як демократичні вибори, що призводять до зміни уряду або змін у законодавстві. Але основна увага повинна приділятися динаміці політичної дії, з якої виникають події, оскільки саме так можна точніше спрогнозувати природу конфронтації або зрозуміти дії політичних сил, ніж передбачити переможців та переможених.

На думку автора статті, для адекватного аналізу політичного ризику необхідне проведення детальних досліджень окремих регіонів (чи груп регіонів), урахування відносної ваги кожного регіону або політичної групи, включення регіональних індикаторів у загальну схему оцінки ризику країни. У цілому ризик, викликаний поточними політичними процесами, вкрай високий і може бути охарактеризований як ризик перехідного періоду, тобто, будь-які події в політичному житті можуть мати наслідки набагато руйнівніші, ніж в країні, яка стабільно розвивається. З метою уникнення подібного розвитку подій, були розроблені різноманітні методи оптимізації політичного ризику, які умовно можна поділити на кількісні та якісні.

Кількісний підхід до оцінки ризику країни дозволяє порівнювати різні країни за ступенем ризику, використовуючи єдиний числовий фактор ризику, який підсумовує відносний вплив певної кількості соціально-політичних факторів за допомогою різних політичних і соціальних індикаторів. Головним недоліком кількісних методів є використання вузького визначення політичного ризику і концентрація на обмеженій кількості підвидів ризику, таких як

політична нестабільність, валютний контроль та експропріація.

Однак найбільш оптимальний шлях оптимізації політичного ризику – це синтез та інтеграція двох підходів на основі статистики та експертного аналізу. Вивчення цих методів не усуває ризик, але знижує його гостроту і запобігає небезпечні наслідки, тому сьогодні дуже важливо приділяти їм відповідну увагу.

Повний список можливих ризиків, із різним ступенем потенційного впливу на іноземні інвестиції, набагато ширший і включає кілька сотень політичних, економічних і соціально-культурних факторів. Вибір факторів і визначення їх відносної ваги залишається основною проблемою кількісного методу. Інша проблема полягає в тому, що спроба пристосувати кількісну шкалу ризиків для міжнародних порівнянь наштовхується на галузеву/проектну орієнтованість більшості ризиків в окремих країнах.

Для раннього виявлення сприятливих або несприятливих тенденцій в країні застосовується метод агрегованих статистичних даних. На цій основі в 70-і роки XX століття були розроблені дві моделі (PSSI; Ecological Approach), що засновані на точних причинних взаємозв'язках і спираються в першу чергу на економетричні та інші об'єктивні дані. Вимірюючи безпосередньо серію дискретних компонентів політичного та соціального середовища, модель Political System Stability Index претендує на незалежність від уможлиджуваних висновків і спотворень. Із цією метою в модель вводилися додаткові конфіденційні оцінки за індексами, що розраховується по кожному компоненту [1, с. 112].

Друга модель, так званий «екологічний» підхід Кнудсена (Knudsen's Ecological Approach), ґрунтується на припущенні, що високий ступінь національної фрустрації буде існувати там, де існує розрив між очікуваннями людей та їх добробутом.

Іншу групу складають експертні оцінки, які є кінцевим продуктом багатоступінчастого консультаційного процесу, який може залучати або не залучати метод Дельфі. Деякі з цих звітів використовують економетричні дані, але їх основною характеристикою є прогресивне ранжування досить великої кількості країн відповідно до більш-менш ясного логічного аналізу.

Складання рейтингу країн за рівнем ризику включає в себе кілька етапів: вибір змінних (політична стабільність, ступінь економічного зростання, рівень інфляції, рівень націоналізації тощо), визначення ваги кожної змінної (максимальна вага має мінливу політичну стабільність), обробка показників за методом Delphi з використанням експертної шкали, виведення сумарного індексу, теоретично розташованого в межах від 0 до 100 (мінімальний індекс означає максимальний ризик, і навпаки). Як правило, індекси країн не досягають крайніх визначень. Порівняльні рейтингові системи, що використовують схожі методології, розробляються консалтинговими фірмами Frost & Sullivan (the World Political Risk Forecast), Business International and Data Resources Inc. (Policon). Більшість з них доступні в режимі on-line і, як у випадку з Policon, користувачі можуть виключати вагу різних змінних, або включати свою власну оціночну

інформацію. Великим кроком стало створення банків політичних даних (World Handbook of Political and Social Indicators).

Поряд з експертними оцінками для дослідження внутрішньополітичної нестабільності, як ключового фактору політичного ризику, застосовується економічне моделювання, в основі якої лежить порівняння множинної регресії. Політична нестабільність розглядається як таке явище політичного життя певної країни, що характеризується широким застосуванням насильства проти уряду у вигляді змов, державних переворотів, громадянських воєн, міжнародних конфліктів і т. п. При цьому розрізняється нестабільність у правлячій верхівці, пов'язана з боротьбою за владу всередині правлячого шару, і соціальна нестабільність, що виникає в результаті активної діяльності опозиційних соціально-політичних сил [3, с. 28].

Тенденція належить до соціально-політичного розвитку як до дії провидіння, яким неможливо управляти і на який можна тільки реагувати тоді, коли дії вже стають реальними, визначила недостатню розробленість аналітичних інструментів у цій галузі. До перегляду цієї тенденції призвели активні дослідження з розробки відповідних соціальних індикаторів, які могли б використовуватися поряд із такими поширеними економічними індикаторами, як валовий внутрішній продукт та індекс споживчих цін. Соціальні індикатори, такі як демографічні зрушення, відношення до роботи, оброблені і стандартизовані для міжнародних порівнянь, безсумнівно, стануть важливою складовою частиною кількісних і якісних методів оцінки політичного ризику. Селективні соціально-політичні індикатори використовуються в деяких методиках оцінки ризику країни як показники політичної стабільності. До таких індикаторів можна віднести ступінь авторитаризму, перехідні етапи економіки, рівень освіти стосовно безробіття, баланс сили між військовою і громадською владою тощо.

Виділяються внутрішні і зовнішні джерела політичних та економічних чинників ризику. Такий поділ є досить умовним, оскільки фактори з різних груп можуть впливати один на одного. Аналіз внутрішніх економічних факторів дозволяє скласти загальну характеристику економічного розвитку країни і виділити найбільш вразливі місця. Зовнішні економічні фактори визначають ступінь впливу зовнішніх обмежень на внутрішню економічну політику: високий ступінь залежності і значний розмір зовнішньої заборгованості посилюють ризик втручання уряду в інвестиційну діяльність. Проблема оцінки внутрішніх соціально-політичних чинників у значній частці суб'єктивності. При певних умовах зовнішня політична обстановка може зіграти роль каталізатора політичної нестабільності в країні [4, с. 34].

Вивчення політичного ризику в Україні має свої специфічні властивості. Це стосується таких аспектів як політична традиція, недосконалість демократичних інститутів і переломний момент історичного розвитку. Саме це зумовило значну роль особистісного фактору, якому необхідно приділяти додаткову увагу під час оцінки політичного ризику. Також істотним фактором невизначеності є наявність безлічі різнотипних політико-територіальних утворень, що володіють різним економічним потенціалом, різнорідних за національним складом і опираються на різні історичні, політичні, культурні та релігійні традиції. Регіональні конфлікти здійснюють як прямий вплив на загальну політичну обстановку, так і опосередкований на ситуацію в інших регіонах, оскільки вирішення регіональних проблем вимагає додаткових субсидій, що веде до зростання дефіциту бюджету, змін у податковому законодавстві, скорочення соціальних витрат, збільшення розміру державного боргу, коливань процентних ставок і валютного курсу, тобто, погіршення політичного та інвестиційного клімату в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губарев Д. С. Природа некоммерческих рисков в международных инвестиционных отношениях / Д. С. Губарев. – М., 2001. – 241 с.
2. Кривошеїн В. Ризик як атрибут політики / В. Кривошеїн // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 38–47.
3. Подколзина И. А. Проблемы дефиниции политического риска / И. А. Подколзина // Вестник Московского университета. Сер. 12: Политические науки. – 1996. – № 5. – С. 19–33.
4. Подколзина И. А. Проблемы оценки политического риска / И. А. Подколзина // Корпоративный менеджмент. – 1999. – № 3. – С. 30–35.
5. Тихомиров В. Б. Политический риск: рейтинг Литвы / В. Б. Тихомиров, И. В. Тихомирова // Диалог. – 1990. – № 15. – С. 12–18.
6. Турбина К. Е. Инвестиционный процесс и страхование инвестиций от политических рисков / К. Е. Турбина. – М., 1995. – 237 с.

Рецензенти: *Левченко Л. О.*, к.політ.н, доцент;
Ярошенко В. М., к.політ.н., доцент

© Демчук Д. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 09.10.2012 р.

ДЕМЧУК Дмитро Вікторович – аспірант кафедри політичних наук Державного закладу «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.

Коло наукових інтересів: політичний ризик, політичні процеси в сучасній Україні.